

СТАНОВИЩЕ ПОЛОНЕНИХ ТА ЗАРУЧНИКІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ІСТОРИКО - ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Питання про звільнення та повернення українських військових, цивільних заручників, що перебувають у так званих «сірих зонах», тобто на непідконтрольних територіях, опинилося в центрі уваги політичного середовища та українського суспільства. За даними першого заступника голови Верховної Ради України, члена контактної групи з виконання Мінських домовленостей І.Геращенко, станом на початок квітня 2017 р., в полоні терористичних формувань «ДНР» та «ЛНР» перебуває 121 український громадянин (як військові, так і цивільні), ще 480 людей вважаються пропавшими безвісти. Вирішення проблеми ускладнюється відсутністю належної правової оцінки подій 2014 -2017 рр. Протягом останніх трьох років. Верховною Радою України було ухвалено низку важливих документів щодо боротьби за звільнення України, забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території, щодо визнання Російської Федерації державою агресором, про звернення до парламентів іноземних держав, міжнародних організацій про засудження агресії РФ проти України [1, с. 17-18]. Проте в жодному документі не було встановлено факту збройної агресії. В офіційних документах, заявах керівників держави, повідомленнях українських ЗМІ для позначення такого явища як захист України від збройної агресії Росії, говориться про «антитерористичну операцію» або «збройний конфлікт» чи «конфлікт на Сході України». Такий підхід означає заперечення факту збройної агресії Російської Федерації проти України і фактично знімає питання про міжнародно-правову відповідальність держави-агресора, ускладнює процедуру звернення України з позовами до РФ у міжнародні суди. У зв'язку з цим доречно звернутися до міжнародно-правових норм, що регулюють становище військовополонених.

Вперше ці норми, були закріплені у Брюссельській декларації 1874 р. і кодифіковані в Гаазьких конвенціях про закони та звичаї війни 1899 р. і 1907 [2, с.531] р.. На Брюссельській конференції 1874 р. була зроблена спроба

законодавчо обмежити взяття заручників, проте це не вдалося. Тому на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 років дане питання вже не порушувалося.

1914 рік відкрив відлік нового століття, позначеного війнами тотального характеру. Залучення колосальних людських резервів і матеріальних ресурсів, військової техніки, поширення воєнних дій на територію кількох держав призвели до небачених військових втрат. Військовополонені, поряд з пораненими, біженцями, виявились однією з найбільш уразливих соціальних груп. Роки Першої світової війни стали суттєвим випробуванням суспільства на етнічну, соціальну, релігійну толерантність, на гуманізм в цілому. Основна кількість полонених армій Центральних держав була захоплена впродовж двох перших років війни. Зокрема, у російському полоні опинилося 2-2,4 млн. осіб, переважну більшість яких становили солдати і офіцери австро - угорської та німецької армій [3,477]. Вони підлягали обліку, що був покладений на управління Генерального Штабу, їх становище регламентувалося рядом нормативно – правових актів, наприклад, «Положенням про військовополонених» від 14 жовтня 1914 р. [3,476]. Крім того, видавалися відомчі інструкції та циркуляри. Розшук військовополонених був одним із напрямів діяльності міжнародних гуманітарних організацій. Зокрема, при російському товаристві Червоного Хреста було створене Центральне довідкове бюро, що збирало інформацію про військовополонених, зокрема, і тих, хто перебував у шпиталях. Автори публікацій, присвячених проблемі військового полону часів Першої світової війни, вважають, що міжнародно-правові норми порушувалися обома воюючими сторонами [4, с.106].

Положення про військовополонених були конкретизовані і розширені в Женевських конвенціях 1929 р.. Після Другої світової війни порушення законів та звичаїв війни було визнано одним з найтяжчих міжнародних злочинів. Було підписано пакет Женевських конвенцій, що стосується поводження військовополоненими та захисту цивільного населення під час війни (1949 р.) [5,с.492]. Норми міжнародного гуманітарного права чітко

визначають статус військовополонених. Ними вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до:

- 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;
- 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:
 - а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
 - б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
 - в) вони носять зброю відкрито;
 - г) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

Отже, норми міжнародного гуманітарного права допускають застосування терміну "військовополонений" як до військовослужбовців Збройних Сил України та інших силових відомств, задіяних в АТО, так і до добровольців та іноземців, які потрапили в полон. Конвенція поширюється на військові конфлікти, навіть якщо стан війни юридично не оголошено. Як це наразі відбувається на території України.

На основі міжнародно-правових і внутрішньодержавних норм визначений режим військового полону: військовополонені перебувають під владою держави, а не окремих осіб чи загонів, що захопили їх, тому відповідальність за утримання військовополонених покладається на державу, у полоні якої вони знаходяться; вони підлеглі законам, статутам і розпорядженням країни, що тримає їх у полоні; якщо військовополонені скоїли військові злочини чи злочини проти людства, вони підлягають суду; заборонена расова, національна, релігійна або інша дискримінація військовополонених; медичне обслуговування, продовольче та речове забезпечення повинні бути достатніми; військовополонені мають право на листування; застосування репресій стосовно них забороняється; по закінченні

воєнних дій полонені мають бути повернені на батьківщину якомога швидше. Серйозним порушенням Женевських конвенцій вважається навмисне вбивство поранених, хворих, військовополонених і цивільного населення, катування і нелюдяне поводження з ними, включаючи біологічні експерименти, нанесення шкоди здоров'ю, примус військовополонених служити в армії супротивника. Особи, винні у серйозних порушеннях Женевських конвенцій, розглядаються як воєнні злочинці і повинні притягатися до кримінальної відповідальності. Женевська конвенція 1949 року заборонила репресії, спрямовані проти цивільних осіб, а також взяття будь-яких заручників. Передбачено, що нагляд за дотриманням прав полонених можуть здійснювати нейтральні держави, міжнародні організації. В наш час дотриманням прав військовополонених, заручників, їх поверненням на батьківщину опікуються Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), місія ООН.

На початку XXI століття, у військових конфліктах та локальних війнах, як і сто років тому, потребують вирішення проблеми визначення статусу військовополонених, гуманного ставлення до них, повернення на батьківщину. Засвоєння історичних уроків світових воєн сприятиме утвердженню у суспільній свідомості, міжнародно-правовій та політичній практиці антивоєнних цінностей, унеможливить відтворення «втрачених поколінь» у майбутньому. Вирішення проблеми повернення полонених та заручників потребує комплексного підходу: належної правової оцінки, реакції з боку керівництва України, правозахисних організацій, зовнішньо – політичного тиску на державу агресора.

Література

1. Василенко В. Боротьба з агресією чи її імітація: правовий аспект/В.Василенко//Український тиждень.- 2017.- №10. – С.17-20. 2.

2. Енциклопедія сучасної України. [Текст] Т. 4. / Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, К.: Ін-т енциклопедичних досліджень, 2005. – 699 с.

3. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. – К.:Кліо, 2013. – 784с.

4. Рожкова Л.І. Сумщині і військовополонені Першої світової війни/ Л.І. Рожкова // Гуржіївські історичні читання: зб. наук. праць / Ред. кол. В.А. Смолій, О.І. Гуржій та ін. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2015. – Вип. 10. – С. 106-109.

5. Юридична енциклопедія в 6 – ти томах. - Т.2./Ред. кол.: Ю.С.Шемшученко та ін. – К.:»Українська енциклопедія», 1998. – 774 с.